

CETATEA DIN VEACUL AL XVII-LEA DE LA TIRGU-MUREȘ

ALEXANDRU AL. BOGDAN

Planul ansamblului cetății din
Tg. Mureș sc 1:500

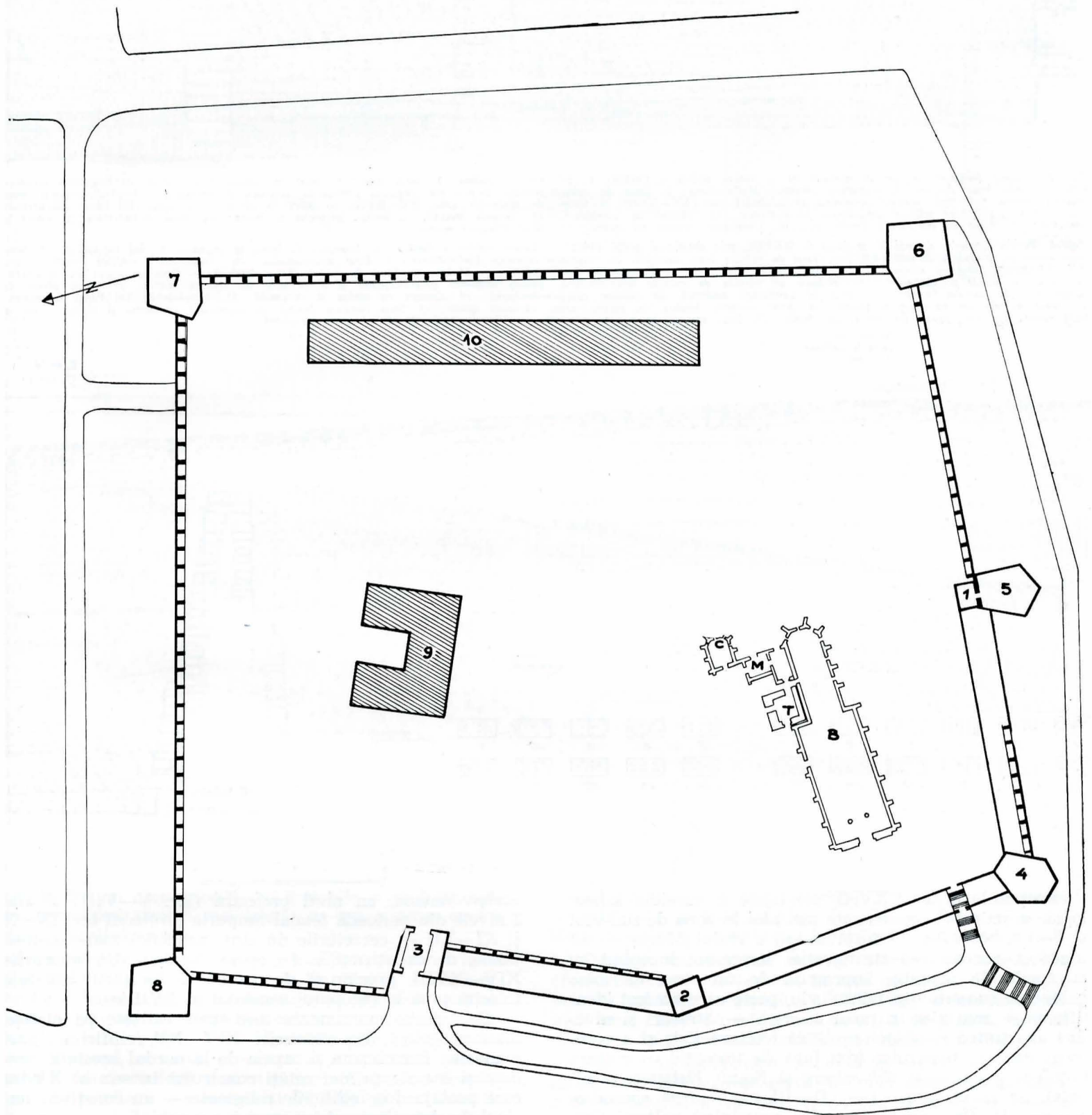

fig. 1

B. Biserica sec. XIV—XV; M. Clădirea fostei mănăstiri franciscane (sec. XIV—XV); C. Capela — sec. XV. (Corul fortificat); T. Turnul clopotniță; 1. Turn de apărare; 2. „Turnul mic”, rămasă din prima cetate (sec. XV) din jurul bisericii și mănăstirii; 3. Bastionul Porții (1613); 4. Bastionul Tăbăcarilor (1620) suprapus peste resturile unui turn din secolul al XV-lea; 5. Bastionul Blănarilor (1629?) adosat turnului pătrat din sec. XV; 6. Bastionul Dogarilor (1633); 7. Bastionul Măcelarilor (1633?); 8. Bastionul Croitorilor (1638—1640); 9. Clădirea cazărzii austriece, sec. XVIII; 10. Construcții anexe, sec. XVIII.

Considerăm necesar, înainte de a încerca interpretarea istorică a lucrărilor de fortificare din Tg. Mureș, să menționăm unele din principalele rezultate ale cercetărilor arheologice și de arhitectură efectuate (1963—1973) care au putut duce la o serie de încheieri privind succesiunea cul-

turilor materiale în zona platoului cetății, și au permis studierea și reconstituirea planurilor și evoluției construcțiilor militare și de cult ale întregului ansamblu, precum și precizarea tehnicii de construcție și a sistemului de apărare al cetății.

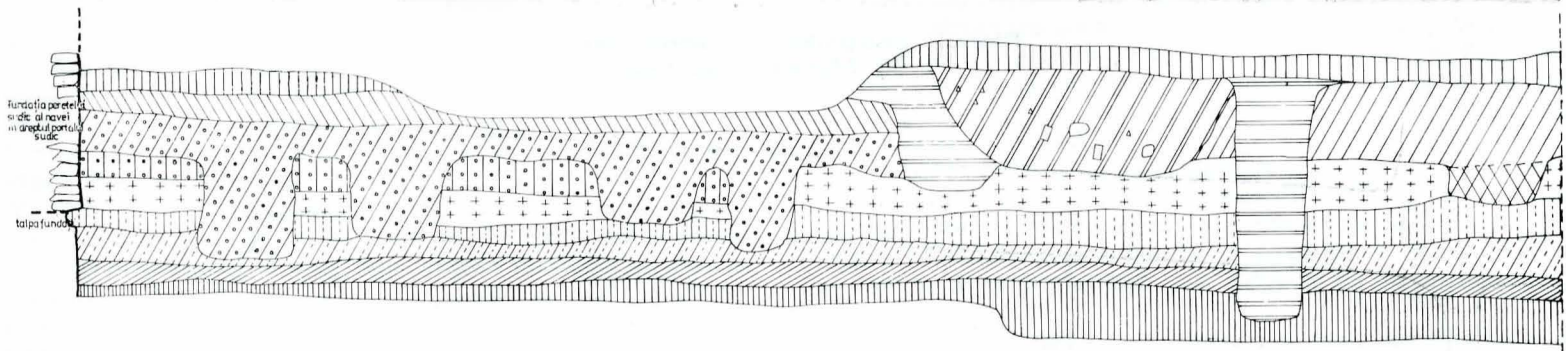
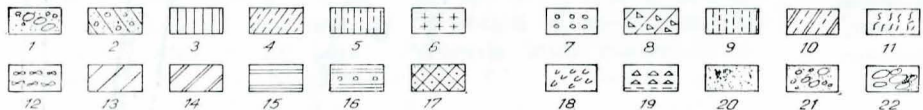
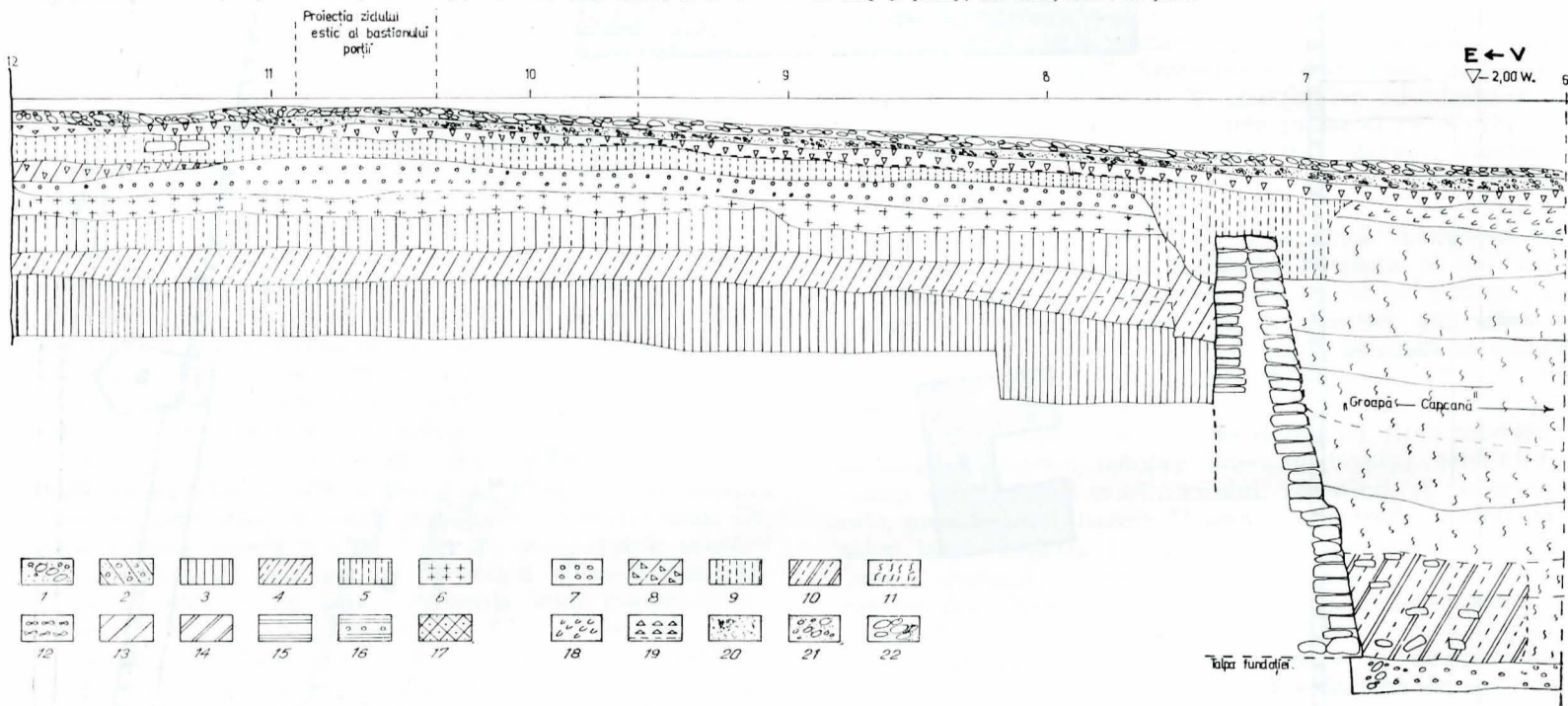

Fig. 2. Profilul peretelui de est al secțiunii SI — latura sudică a Cetății: 1. Sol viu — galben; 2. Strat steril; 3. Strat de culoare brun-închisă cu fragmente ceramice Criș; 4. Strat brun deschis cu fragmente ceramice Hallstattiene; 5. Strat de culoare brun-cenușie, format din depuneri prefeudale, timpurii și feudale; 6. Strat de culoare brun-castanie (feudal); 7. Strat feudal, cu resturi de înhumări (sec. XV—XVII); 8. Gropi de morminte (sec. XV—XVI); 9. Strat de nivelare cu nisip; 10. Strat de nivelare (sec. XVII—XVIII) cu pământ de culoare brun-castanie; 12. pământ de umplutură; 13. Groapă recentă, cu moloz, cărămizi și pietre; 14. Strat de nivelare cu moloz și cărămizi; 15. Strat de umplutură (modernă); 16. Umpluturi recente cu moloz; 17. Strat (humus) vegetal

Fig. 3. Profilul peretelui de sud al secțiunii S. XXVIII, prin abastionul porții (1613) — Latura vestică a Cetății: 1. Prundiș; 2. Nisip și prundiș; 3. Sol viu-galben; 4. Strat brun lutos cu fragmente ceramice Criș; 5. Strat de culoare brun deschisă, cu fragmente ceramice Hallstattiene; 6. Strat brun-cenușiu, cu fragmente ceramice feudale (sec. XV—XVI); 7. Strat de nivelare cu prundiș, stratul constructiv al Bastionului Porții (1613); 8. Moloz; 9. Strat de culoare brun deschisă — linia pavajului de cărămidă; 10. Strat cu moloz și cărămidă; 11. Straturi de pământ de culoare brun-deschisă, pentru umplerea gropii-capcană și a șanțului de apărare inițial; 12. Strat afinat de umplutură, de culoare brună; 13. Strat de umplutură modernă, de culoare castanie-deschisă; 14. Groapă cu moloz și cărămidă; 15. Umplutură; 16. Pavaj de piatră; 17. Strat de nivelare cu nisip și pietriș; 18. Strat castaniu deschis, cu pietriș, nisip, cărămizi sparte; 19. Strat castaniu deschis de umplutură cu moloz și nisip — are la bază resturi ale unui pavaj din lemn; 20. Nisip; 21. Strat castaniu-deschis de nivelare cu nisip și pietriș; 22. Pavaj recent de piatră

0 1 2 m.

Secțiunile (S I—XXVIII) sondajele și casetele arheologice practicate¹, concentrate mai ales în zona de sud-vest și vest a platoului — fostă terasă a râului Mureș — au îngăduit cunoașterea stratigrafiei terenului, începând cu straturile de prundiș, suprapuse de un strat de loess galben ce constituie pământul viu, peste care au fost identificate — mai ales în jurul bisericii — straturi și niveluri aparținând epocilor: neolitică (cultura Criș și a ceramicii liniare), bronzului (din faza de tranziție — cultura Coțofeni și culturile Wittenberg și Noua), Hallstatt (2 nivele), un nivel roman (sec. II—III e.n.), urme sporadice din sec. IV (fragmente ceramice aparținând culturii Cer-

neahov-Sintana, un nivel prefeudal (sec. V—VIII) și alte 2 nivele din perioada feudal-timpurie (probabil sec. IX—X și XI—XII — cercetările nu sînt încheiate) toate acestea, tăiate de construcțiile de epocă feudală din veacurile XIV—XVIII, precum și de necropola din jurul bisericii, folosită pînă la începutul secolului al XVII-lea.

Cele dintii monumente medievale ridicate pe platou: biserica gotică din veacurile XIV—XV, edificiul fostei mănăstiri franciscane și capela de la nordul acesteia, precum și incinta primei cetăți construită în sec. al XV-lea care proteja doar edificiile religioase — au constituit nucleul de dezvoltare al întregului ansamblu².

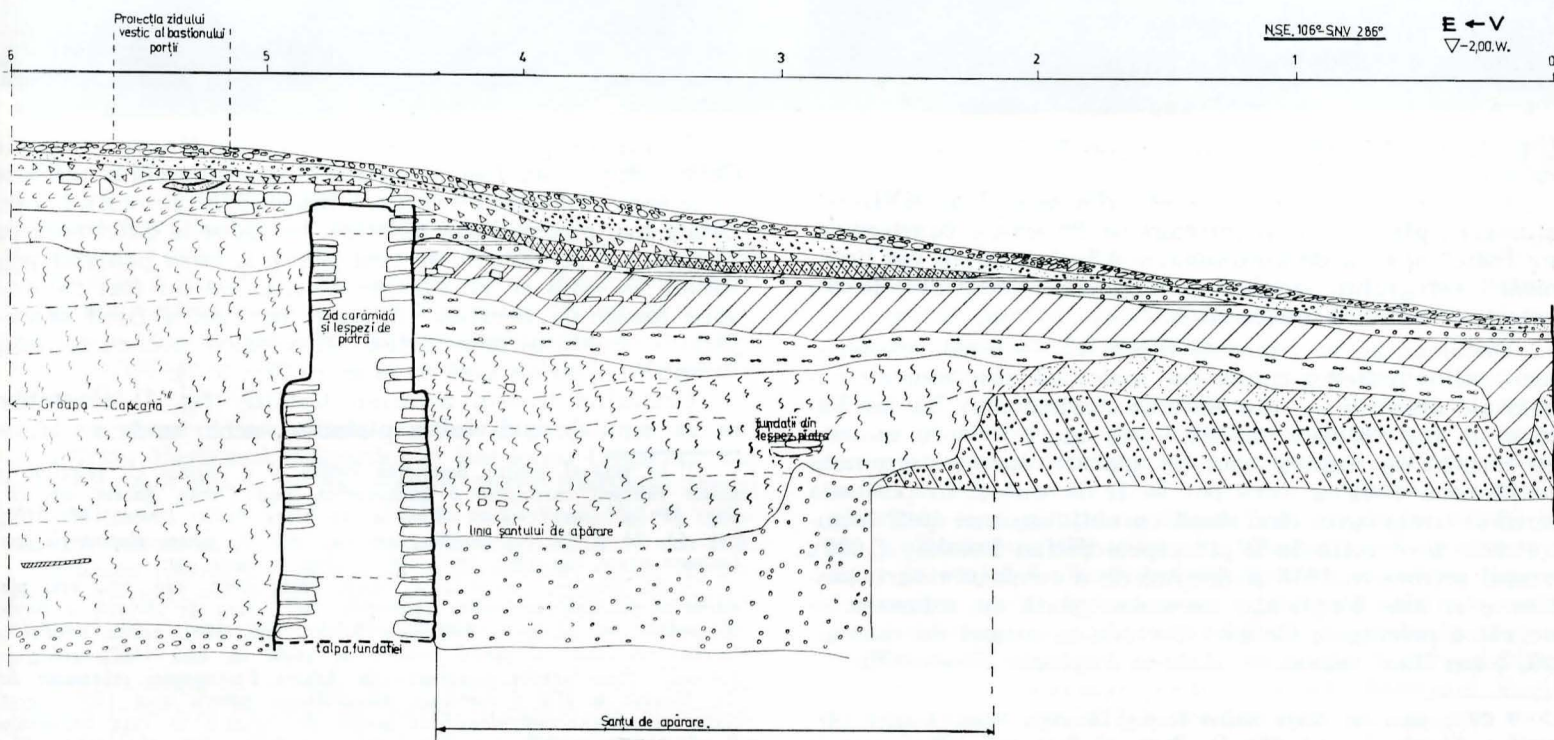
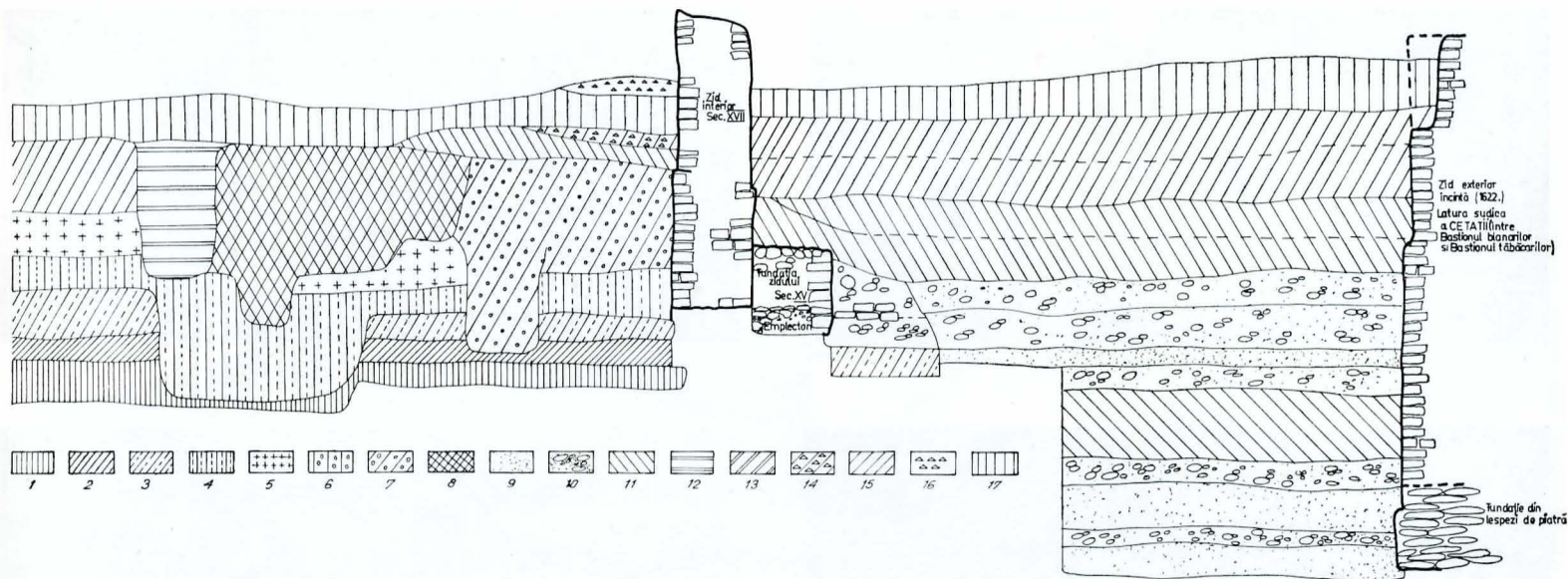
În continuare, straturile de depuneri arheologice sînt contemporane ridicării și folosirii celei de-a doua cetăți (sec. XVII) și fazei sale austriece (secolele XVIII—XIX) pînă la cele mai recente manifestări de viață, aproape continuă, pe platoul amintit.

În trecerea veacurilor Evului de Mijloc, localitatea Tîrgu Mureș — menționată pentru întia oară documentar la începutul secolului al XIV-lea³, iar puțin mai tîrziu ca

¹ Sondaje arheologice au mai fost executate pe platoul cetății și de Muzeul județean din Tg. Mureș, dar nu au fost încă publicate. În legătură cu rezultatele cercetărilor arheologice și istorice din anii 1963—1973 (DMIA) efectuate sub conducerea autorului, vezi Al. Bogdan: *Date noi privind ansamblul cetății din Tg. Mureș* în „Studii și Materiale”, II, Tg. Mureș, 1972 — extras; idem, *Noi date privind Cetatea din Tîrgu Mureș*, comunicare prezentată la a II-a sesiune a muzeelor din CSCA, în decembrie 1965; idem, *Cetatea de la Tîrgu Mureș, din veacul al XVII-lea*, comunicare prezentată la Sesiunea DMIA din mai, 1968; idem, *Rapoartele preliminare de cercetări din anii 1963—1972 și anexele*, în arhiva DMIA și planurile și profilele secțiunilor I — XXVIII; Al. Bogdan și S. Negoescu, „*Cetatea din Tg. Mureș în lumina rezultatelor cercetărilor recente*”, comunicare la sesiunea DMIA, ianuarie 1973.

² Ibidem.

³ Menționarea anului 1316 este legată de o listă care situează la Tg. Mureș, una din cele 4 mănăstiri franciscane din Transilvania în „*Annalecta Franciscana*”, vol. IV, p. 554, cf. Orban Balázs: *A Székelyföld leirása*, Budapesta, 1870, IV, p. 121.

„*Novum Forum Siculorum*”⁴, va cunoaște o evoluție asemănătoare, deși uneori mai lentă, cu cea a altor centre urbane transilvănene.

Evenimentele care au precedat însă imediat construcția cetății din veacul al XVII-lea de la Tg. Mureș — consemnate fie și în trecut în documentele și cronicile contemporane — au marcat unul din cele mai importante momente ale istoriei țării, fiind legate de personalitatea lui Mihai Viteazul, a cărui preocupare permanentă pentru locuitorii zonei secuiești și ai orașului⁵, cărora le-a acordat o serie de privilegii, s-a întemeiat de altfel și pe planurile sale pentru stabilizarea politico-militară a teritoriilor țării, atunci unite pentru întâia oară.

Este semnificativ pentru noi faptul că, în împrejurările istorice cunoscute, după tragică dispariție a marelui domn,

⁴ Localitatea este menționată ca „*Novum Forum Siculorum*” în registrele de dijme papale din anii 1332—1337, cf. Orban Balázs, *op. cit.*, pag. 106 sqq; vezi și la Traian Popa *Monografia orașului Tirgu Mureș*, Tg. Mureș, 1932, pag. 52. De asemenea și N Szabo *Despre formarea arhivei orașului Tg. Mureș*, în „*Revista Arhivelor*” III, nr. 1, extras; Al. Bogdan, *op. cit.*, pag. 2, extras; idem, *Memoriul istoric la jurnalul de restaurare* (în arhiva DMIA).

⁵ Tr. Popa, *op. cit.*, p. 90, sqq; În arhivele orașului Tg. Mureș se află o serie de documente emise de Cancelaria lui Mihai Viteazul; Al. Bogdan, *op. cit.*, notele 17 și 18.

orașul Tg. Mureș a plătit scump sprijinul său, deoarece în anii 1601 și 1602, soldații lui George Basta și ai lui Moise Secuiul, au atacat orașul, prădându-l și incendiindu-l⁶.

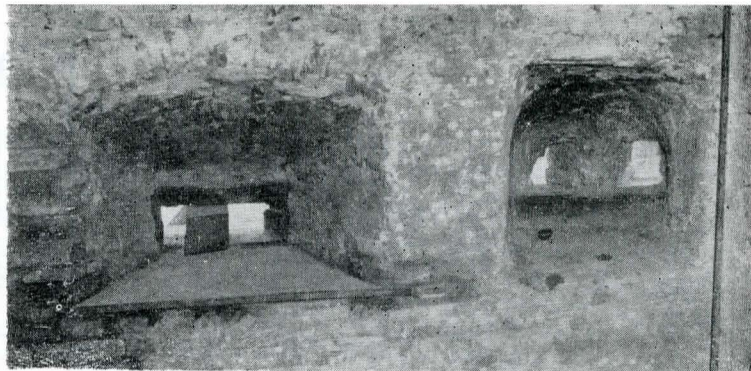
Desigur, consecințele acestor atacuri au determinat eforturile, ce se vor eșalona, în mod continuu, de-a lungul primei jumătăți a secolului al XVII-lea, consacrate ridicării unei cetăți de refugiu, a doua de pe platou, care să protejeze în momentele critice, populația orașului.

Din prima fortificație, databilă în secolul al XV-lea⁷, ale cărei fundații au fost surprinse prin săpăturile arheologice pe laturile ei de vest și de sud și care circumscria numai edificiile de cult din colțul de sud-vest al platoului (fig. 1), au rămas două turnuri pătrate cu mâchicoulis⁸

⁶ Kövari, *Erdélyi régiségei*, pag. 123 și urm; Traian Popa, *op. cit.*, pag. 97, 99 și urm; Al. Bogdan, *op. cit.*, pag. 7 și nota 19.

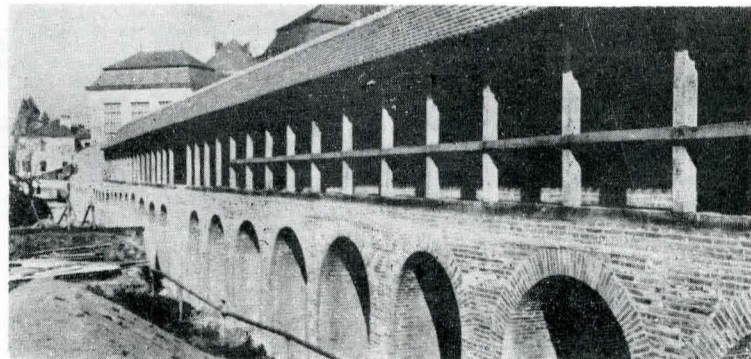
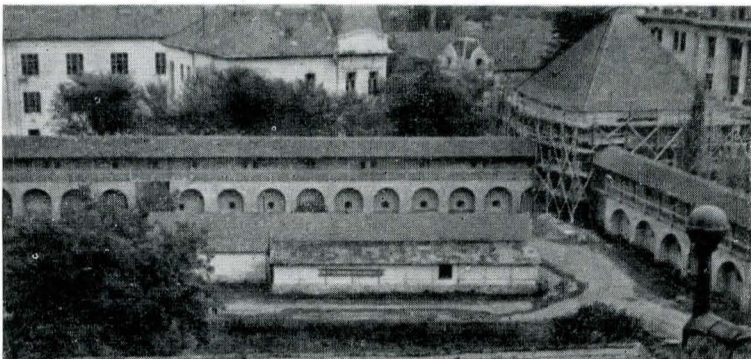
⁷ Incinta fortificată din jurul bisericii și mănăstirii franciscane a fost datată, pe cale arheologică, pe la jumătatea secolului al XV-lea. Un document emis de Ștefan Bathory în anul 1487, ne oferă un *terminus antequem* pentru datarea primei cetăți, vezi în *Székely Oklevéltár*, vol. V., Cluj, 1896, pag. 28—29, cf. Al. Bogdan, *op. cit.*, pag. 5 și notele 11 și 12.

⁸ Referitor tot la prima cetate de la Tg. Mureș, din sec. XV, vezi Orbán Balázs, *op. cit.*, pag. 122 passim; V. Vătășianu *Istoria artei feudale în Țările Române* vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959, pag. 575—576

4

5

6

7

(fig. 1, 4), înglobate ulterior în lucrările de apărare pe care le analizăm.

Revenind la problema cetății din veacul al XVII-lea, studiarea planului ei și întreaga sa dispoziție funcțională, ne indică spațiul de aproximativ 4,5—5 ha rezervat organizării refugiului populației, integrând-o lucrărilor de arhitectură militară orașenească.

Documentar, se cunoaște faptul că — după revenirea locuitorilor pribegiți cu prilejul mai sus-amintitelor distrugerii ale orașului —, din inițiativa primarului Borsos Tamas, au fost ridicate mai întâi palisade provizorii întărite cu turnuri de lemn și șanț de apărare, lucrări terminate la 27 sept. 1602⁹ și care par să fi dăinuit și în perioada imediat următoare, când după ce obținuse mai întâi o autorizație provizorie de la principele Ștefan Bocskay (1605), orașul primea în 1616 și dreptul de a construi ziduri, bastioane și alte fortificații necesare, odată cu ridicarea sa de către principele Gabriel Bethlen la rangul de municipiu (oraș liber regesc — „*Libera Regiaque Civitas*”¹⁰).

⁹ Cf. cronicăa lui Nagy Szabó Ferenç, în ediția Miko, *Erdelyi Történelmi Adatok*, pag. 64—65; Tr. Popa, *op. cit.*, pag. 100 și nota 2; vezi și la Al. Bogdan, *op. cit.*, pag. 7.

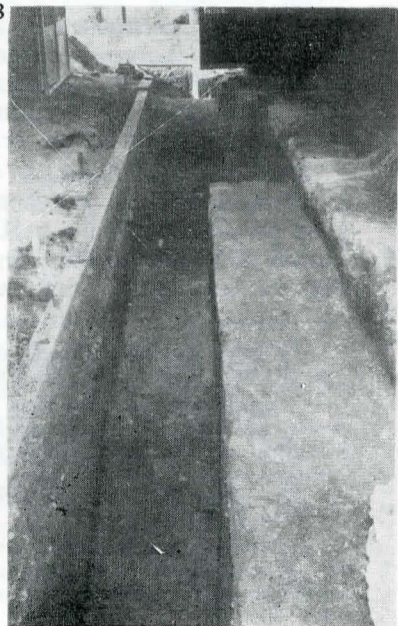
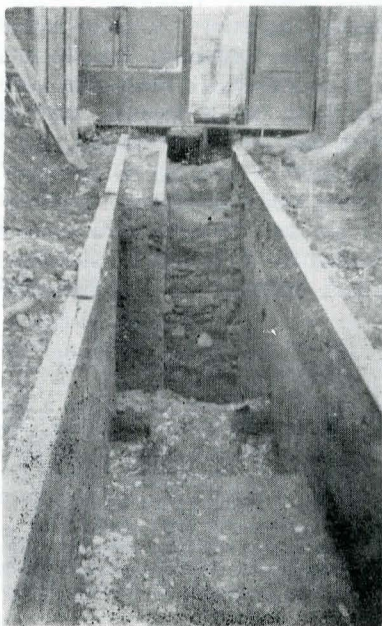
¹⁰ Cf. Orbán Balázs, *op. cit.*, pag. 119 sqq; Al. Bogdan, *op. cit.*, loc. cit.

Amplasate pe o fostă terasă a râului Mureș, curtințele Cetății (fig. 1) au fost construite din piatră și cărămidă cele interioare, înlocuind treptat¹¹ întăriturile provizorii executate mai ales în jurul bisericii, iar zidurile exterioare au fost situate pe laturile de vest și sud la baza pantelor platoului, în timp ce laturile de nord și est au fost ridicate spre marginile acestuia, întregul perimetru fiind înconjurat — conform cercetărilor arheologice și documentelor vremii¹² —, cu un șanț de apărare (fig. 3, 7).

Urmărind traseul zidurilor Cetății, (fig. 1) constatăm că în zona de sud-vest a platoului, acolo unde se aflase

¹¹ În general pentru descrierea cetății și a istoriei ei, referitor la datele ridicării curtinelor și bastioanelor, vezi Orbán Balázs, *op. cit.*, pag. 119 și urm.; cronicăa citată a lui Nagy Szabó Ferenç, ed. Miko, pag. 64—65 și 75; Al. Bogdan, *op. cit.*, pag. 8; idem, *Rapoartele preliminare citate*, din 1963, 1970—1972; idem, *comunic. cit.*

¹² Al. Bogdan, *comunicarea citată*, 1968; idem, *rap. cit.*, vezi planurile și profilele secțiunilor respective. În *Cartea de socoteli a breslei Blănarilor* (manuscris la Biblioteca Teleky, MS. 394), există referiri la lucrări executate la șanțul cetății, de pildă în anii 1657, 1661; în *Socotelile Paracliserilor* (manuscris în Arhiva Protopopiei reformate din Tg. Mureș), se află o mențiune asemănătoare pentru anul 1659. Cercetările arheologice au identificat șanțul de apărare în fața bastionului Porții (latura vestică) și pe laturile nordică și estică ale cetății. Planurile austriece din sec. al XVIII-lea mai înfățișau încă șanțul de apărare în jurul cetății, existent inițial oricum pe laturile ei mai vulnerabile.

10

Fig. 4. Inscricție (1613) păstrată pe tencuiala Bastionului Porții; Fig. 5. Gură originală de tragere dublă, de pe latura vestică a cetății; Fig. 6. Colțul sud-estic al Cetății cu Bastionul Dogarilor în timpul lucrărilor de restaurare; Fig. 7. Latura de est a Cetății după restaurare; Fig. 8. Vedere dinspre vest a tronsonului exterior al secțiunii S XXVIII, la vestul Bastionului Porții; Fig. 9. Vedere dinspre est a tronsonului interior al secțiunii S XXVIII prin Bastionul Porții; Fig. 10. Fundația zidului curtinii interioare a laturii vestice a Cetății; Fig. 11. Vedere dinspre vest a ansamblului Cetății, înainte de restaurarea bastioanelor.

11

prima cetate, noile fortificații — între Bastionul Blănarilor (care a înglobat un turn pătrat din secolul XV (fig. 1, 5) și Bastionul Tăbăcarilor pe latura sudică (fig. 2), și între acestea și Turnul Mic (păstrat din secolul XV și înglobat în cetatea a doua) și mai departe către Bastionul Porții, pe latura vestică — aveau câte 2 cortine, formându-se astfel un zwingier, cele interioare suprapunându-se în jurul bisericii (pînă la Turnul Mic) peste fundațiile primei incinte (fig. 1, 10, 11).

În rest, pe latura estică, nordică și parțial pe cea sudică (între Bastionul Blănarilor și Bastionul Dogarilor din colțul de sud-est) și pe cea vestică (între Bastionul Porții și Bastionul Croitorilor din colțul de nord-vest) (fig. 9) cetatea din veacul al XVII-lea prezintă câte o singură cortină.

Etapele ridicării cetății și ale bastioanelor ei (fig. 1) potrivit rezultatelor cercetărilor arheologice, informațiilor documentare și inscripțiilor identificate, ar fi pe scurt, următoarele:

Fortificațiile provizorii ale palisadei din 1602 au fost treptat înlocuite cu cele de piatră și cărămidă. Poarta și fortificațiile sale (fig. 1, 3, 4, 9) au fost terminate în 1613 conform inscripțiilor descoperite (fig. 4) și cronicii lui Nagy Szabó Ferenc. Bastionul Tăbăcarilor din colțul de sud-vest al cetății, a fost ridicat (potrivit inscripției de pe latura estică și aceleiași cronici) în 1620, zidul de pe latura sudică între Bastionul Tăbăcarilor și cel al Blănarilor era construit deja în 1622 (o inscripție descoperită pe tencuiala unei guri de tragere) și probabil în 1629 s-a ridicat Bastionul Blănarilor (bastion juxtapus unui turn de plan pătrat — fig. 1, 5) — iar între 1623 și 1633 cel al Dogarilor din colțul sud-estic (fig. 6) și poate și Bastionul Măcelarilor din colțul de nord-est — fig. 1, 7. Între anii 1638 și 1640 s-a construit Bastionul Croitorilor din colțul de nord-vest, în 1639, trebuia reparat Bastionul Porții, în 1641 se ridică zidul de lângă Poartă și un altul tot pe latura vestică în 1648, pentru ca de abia în anul 1653, întreaga cetate și bastioanele ei să fie aproape terminate¹³, prin eforturile orașenilor, ale breslelor și cu mâna de lucru a iobagilor, în ciuda opoziției nobiliare și a clericilor vechii biserici.

Cetatea de la Tg. Mureș avea o formă poligonală neregulată, iar cele 6 bastioane din secolul XVII, situate în punctele încheierii laturilor, prezintă planuri poligonale

¹³ În legătură cu diferitele lucrări executate la cetate, vezi și în *Socotelile Paraclišerilor*, între anii 1638 și 1667: de pildă doc. nr. 35/1638; nr. 36/1639; și altele, în Arhiva Protopopiei reformate.

(fig. 1) ceea ce constituie o consecință a imitării modelelor preexistente și adaptării la formele de teren, potrivit funcției lor stabilizatoare pentru cortinele cetății.

Deși nu s-au încheiat încă cercetările și lucrările de restaurare¹⁴ ale bastioanelor asupra cărora vom reveni, s-au putut preciza sistemul de apărare, planurile și tehnica de construcție a acestora.

Bastioanele se înalță pe câte 3—4 nivele (3 nivele avînd de pildă Bastionul Porții și al Croitorilor) cu subsol, parter și 1—2 etaje despărțite prin tavane pe grinzi de lemn și avînd accesul probabil din rampe sau simple amenajări la subsol și direct din exterior la parter și etajul I, păstrîndu-se legătura cu drumul de strajă. La subsol (de ex. la Bastionul Blănarilor, al Măcelarilor)¹⁵, la parter și chiar la etajul I (Bastionul Croitorilor), se aflau lăcașuri de tragere pentru tunuri mici, ce flancau cortinele, zwingierul și șanțul de apărare, la fel ca și gurile de tragere, simple, duble (fig. 5) sau chiar triple (la Bastionul Măcelarilor și al Dogarilor) pentru pușcași. Bastionul Porții, primul ridicat (în 1613)¹⁶ era înzestrat cu un pod mobil (pont-lévis) fig. 1, 3, 9, peste șanțul de apărare și o ingenioasă „groapă-capcană“, acoperită de o punte rabatabilă, evident și ea un arhaism, ca și galeria superioară cu măchicoulis.

Bastioanele erau simplu ornamentate, tencuite la exterior, purtînd rar, șenaje de piatră la colțuri (cel al Tăbăcarilor), iar sub cornișă, console de piatră (Bastionul Tă-

¹⁴ În prezent se restaurează Bastionul Măcelarilor (din colțul nord-estic) și Bastionul Tăbăcarilor din colțul sud-vestic al cetății. Cercetările de arhitectură au fost conduse inițial de arh. E. Chefneux și ulterior de arh. Sanda Negoescu, autorii proiectelor de restaurare. Pentru rezultatele cercetărilor efectuate la bastioane, informații de la arh. Sanda Negoescu, căreia îi mulțumim și pe această cale; vezi Al. Bogdan *rap. cit.*, 1963—1973; idem, *comunic. cit.*

¹⁵ La Bastionul Măcelarilor, din colțul de nord-est al cetății, cercetările (cf. Al. Bogdan, *rap. cit.*, 1971 și 1972) au dus la descoperirea subsolului, prevăzut cu guri de tun, dintre care una, identificată recent pe latura sa vestică, era direcționată de-a lungul șanțului de apărare al laturii de nord a cetății. Bastionul a fost adaptat ulterior funcției de locuință — cf. unor relevee și planuri austriece din 1799 și 1852 —, cf. Al. Bogdan și S. Negoescu, *comunic. cit.*, 1973. Cercetările și lucrările de restaurare ale bastionului continuă.

¹⁶ În legătură cu Bastionul Porții ridicat în 1613, inscripția descoperită pe o grindă a unei uși de stejar aflată *in situ* la et. I (latura de est a bastionului), cf. Al. Bogdan, *rap. cit.*, pe 1970 și 1971; vezi și planuri și profile la sc. 1/50 și 1/20 — S.XXVIII. De asemenea releveele și planurile austriece de la Kriegsarchiv din Viena (fotocopii în arhiva DMIA).

băcarilor)¹⁷ sau de cărămidă. Marcind soclul exterior, exista inițial un tor din cărămidă rotunjită, prezent și pe curtilele exterioare, ca în cazul Bastionului Măcelarilor și pe latura de nord a cetății. Pentru o mai îndelungată rezistență a apărătorilor, în interiorul bastioanelor se aflau uneori și fântini, ca cea descoperită de pildă în subsolul Bastionului Blănarilor, adâncă de 4 m¹⁸.

Deși bastioanele au fost transformate și mărite în perioada ocupației austriece și ulterior — conform planurilor și gravurilor din secolele XVIII—XIX, existente la Kriegsarchiv din Viena — cercetările de arhitectură și lucrările de restaurare au permis identificarea și marcarea gurilor de tragere și gurilor originare (fig. 5).

Grație unor documente și izvoare contemporane, s-a putut cunoaște și armamentul existent în unele dintre bastioane¹⁹.

Analiza tehnicii de construcție și a sistemului de apărare a curtinelor²⁰ cetății din veacul al XVII-lea, a constituit încă unul din obiectivele cercetărilor arheologice efectuate.

Fundațiile curtinelor (fig. 2, 10) ca și ale bastioanelor, erau executate din lespezi și uneori din bolovani mari, legați cu mortar hidraulic, iar elevația din cărămidă, având un emplecton din piatră și cărămidă spartă.

Curtinele exterioare au fost ridicate prin secționarea pantelor terenului acolo unde a fost necesar, iar în zona zvingerului s-au depus straturi de umplutură și nivelare, de balast, nisip și pământ (fig. 2) după demantelarea fundației vechi.

Fundațiile stîlpilor drumului de strajă aveau dimensiuni cuprinse între 0,56—1,15 m și erau executate din lespezi de piatră și cărămidă. Drumul de strajă²¹ — pe stâlpi și arcuri de cărămidă (fig. 2), sau pe console de lemn, care aveau acces pe scări sau dinspre bastioane — acoperă uneori (pe latura estică și sudică parțial) gurile de tragere originare, ceea ce ne indică ridicarea lui în porțiunile respective odată cu supraînălțarea zidurilor, într-o etapă mai târzie, creîndu-se astfel și acolo două nivele de guri de tragere ca și în restul curtinelor.

Cercetările arheologice au clarificat și problema accesului în cetate, identificînd pe latura vestică prima poartă mare la bastionul cu același nume, apărută și de „groapă-capcană” amintită²², o altă poartă mare²³ pe latura de nord (lîngă Bastionul Măcelarilor) și o intrare mică pen-

¹⁷ Bastionul Tăbăcarilor (construit în 1620, cf. inscripției de pe latura sa estică), ridicat probabil peste resturile unui turn din sec. al XV-lea, are parțial șenaje de piatră, iar sub cornișă sînt încastrate console sculptate refolosite, de piatră. Bastionul a fost supraînălțat tot în veacul al XVII-lea, odată cu ridicarea drumului de strajă pe latura de sud a cetății. În secolul al XVIII-lea bastionul a fost și el transformat de austrieci. Pe releveele austriece din aceeași epocă, bastionul apare ca fiind deschis, neexistînd latura nordică, dinspre interiorul curții. Cercetările de arhitectură ca și lucrările de restaurare ale bastionului sînt încă în curs de efectuare.

¹⁸ În legătură cu fântina — descoperită în 1968 în subsolul Bastionului Blănarilor (latura de sud a cetății) care avea ghizdul și interiorul din cărămizi și o adîncime de 4 m, cu un diametru de 1 m: vezi la Al. Bogdan, *rap. cit.*, 1968 (și anexă). Vezi de asemenea, planul și profilul secțiunii S. XXIII, la sc. 1/20; de asemenea și releveele austriece din veacul XVIII, care în afara acestei fântini mai indică amplasamentul altor două, în interiorul cetății.

¹⁹ *Cartea de socoteli a breslei Blănarilor din Tg. Mureș* (A márosvásárhelyi szücs céh legrégebb Számadáskönyve 1624—1687, MS. 394), în Biblioteca documentară Teleky-Bolyai din Tg. Mureș, unde se găsesc, printre o serie de date legate de Bastionul Blănarilor și referiri la armamentul din acest bastion — de pildă pentru anii 1633, 1645, sau o listă din 1658 (*ms. cit.*, p. 166), în care sînt enumerate diferitele arme de foc ale breslei Blănarilor. Același document este publicat și în *Székely Oklevéltár*, vol. VI, pag. 216. Informații de la prof. Fárçzádi Elek (de la Arhivele Protopopiei reformate) căruiua îi mulțumim, din nou, și pe această cale pentru informațiile date și traducerea multora din documentele și cronicile citate, referitoare la ansamblul cetății din Tg. Mureș. Tot amabilității d-sale îi datorăm și semnarea manuscriselor citate.

²⁰ Al. Bogdan, *rap. cit.*, 1963—1973; vezi și planurile și profilele secțiunilor la sc. 1:20 (în special S.I., S.II, S.XXVI, S.XXVIII), *idem*, *op. cit.*,

²¹ Al. Bogdan, *op. cit.*; vezi și releveele executate de arhitecții Sanda Negoescu și E. Chefneux.

²² Vezi nota 17; în *Socotelile Paraclisierilor* (documentelor cit. din arhiva parohiilor ref. din Tg. Mureș) în anii 1657 (doc. 60/1657) și 1659 (doc. nr. 65/1659) se fac referiri la Bastionul Porții, în ultimul amintindu-se și șanțul din fața Porții Cetății.

tru pietoni în dreptul frontonului vestic al bisericii, toate intrările fiind prevăzute cu punți ridicătoare (pont-lévis), peste șanțul de apărare²⁴.

Pe platoul cetății au mai existat și unele locuințe nobiliare²⁵, 2 străzi²⁶ și clădirea „Casei Consiliului”, menționată în 1649²⁷.

*

Cetatea construită în veacul al XVII-lea își va îndeplini rolul său militar, de apărare, cu prilejul diferitelor lupte pentru dominația Transilvaniei.

Astfel, în 1604, Gyulafi Ladislau, un căpitan al principelui Bocskay, se va lupta cu un potrivnic al acestuia²⁸. În 1658, cu prilejul mării expediții turco-tătare în Transilvania, locuitorii orașului s-au refugiat în cetate²⁹.

Tot aici, la 26 septembrie 1659 aveau loc lucrările unei însemnate diete a Transilvaniei, la care au participat și solii munteni, cînd s-a încheiat și tratatul de alianță între Mihnea al III-lea și Gh. Rákóczy al II-lea³⁰.

Înscăunarea lui Apaffy (în biserica din cetate)³¹ în septembrie 1661, și întărirea presiunilor externe, aveau să pună însă capăt politicii de independență a principatului Transilvaniei.

Ocupînd cetatea în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, austriecei au transformat și întărit fortificațiile, ridicînd și diferite clădiri pentru garnizoane³².

Aceasta este epoca în care Cetatea din Tg. Mureș va suporta consecințele evenimentelor legate de puternica răscoală a Curuților³³ și ulterior pe cele ale revoluției de la 1848 din Transilvania³⁴.

Astăzi, întregul ansamblu reflectă diferitele sale faze de dezvoltare și transformări, pînă în momentul restaurării³⁵ se execută de către DMIA, începînd din anul 1963, lucrări care au prilejuit de altfel și săpăturile arheologice la care ne-am referit.

Prin această prezentare, se reamintește în general valoarea unor cetăți tîrzii, de tip orășenesc, care în ultima analiză vor anunța sfîrșitul fortificațiilor caracteristice Evului de Mijloc, al căror rol istoric se poate considera încheiat, odată cu apariția și generalizarea sistemului Vauban, aproape în întreaga Europă.

²³ Cf. Al. Bogdan, *rap. cit.*, 1971, pentru poarta mare descoperită pe latura nordică, la vestul Bastionului Măcelarilor. Cercetările sînt continuate de M. Beldie.

²⁴ Al. Bogdan, *op. cit.*; *idem*, *rap. cit.*, 1963—1972; și releveele austriece; vezi, notele 12, 13, documentul nr. 65/1659 (în *Arhivele Protopopiei reformate*) din *Socotelile Paraclisierilor*; în secțiunea S.XXVIII, la vestul Bastionului Porții, au fost descoperite fundațiile zidurilor care sprijineau puntea ridicătoare peste șanțul de apărare.

²⁵ Pentru locuințele civile din cetate, un act a lui Bethlen din anul 1616, obligă pe nobili să-și plătească impozitele, cf. Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 108; vezi și memoriul preotului ref. Nemeș Gabor din 1809 (în arhiva parohiilor ref., ms. nr. 924/1809). Clădirile civile s-au ruinat treptat, iar austriecei le-au demolat, ridicînd cazărmi și alte clădiri.

²⁶ Existau două străzi, dintre care una se numea strada Cosma, și era paralelă cu latura de nord a bisericii, conform memoriului cit. al lui Nemeș Gabor, care oferă informații interesante privind biserica, prima incintă (sec. XV) și cea de-a doua cetate (sec. XVII).

²⁷ Al. Bogdan, *op. cit.*; vezi și N. Szabo, *op. cit.*, p. 239 și notele 19, 32.

²⁸ Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 113 și *cronica cit.* a lui Nagy Szábó Férenc (Ediția Mikó) p. 94.

²⁹ *Cronica* lui Nagy Szábó Férenc (*op. cit.*, p. 150) se încheie la 23 august 1658, cînd turco-tătarii se aflau lîngă oraș (la Bălăușer), conf. Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 114, Traian Popa, *op. cit.*, p. 117. Autorii menționați cred că turco-tătarii au intrat în 1658 în oraș pe care l-ar fi devastat, au cucerit cetatea și ar fi luat cca 3000 de prizonieri dintre locuitorii refugiați acolo. Potrivit ipotezei prof. Fárçzádi Elek și a lui Kelemen Lajos, turcii n-au mai devastat orașul, primind probabil o răscumpărare. Urme ale unui dezastru al cetății, nu s-au descoperit, iar documentele contemporane sau imediat ulterioare, nu amintesc nimic despre un atare eveniment.

³⁰ Traian Popa, *op. cit.*, p. 119 și urm.; vezi și Al. Bogdan, *Memoriul istoric cit.* la jurnalul de restaurare al cetății.

³¹ Traian Popa, *op. cit.*, p. 124.

³² Pentru faza austriacă, Al. Bogdan, *op. cit.*, p. 7; și fotografiile releveelor și planurile austriece de la Kriegsarchiv din Viena (în arhiva DMIA).

³³ Al. Bogdan, *op. cit.*, p. 8 și nota 23. Pentru luptele și diferitele evenimente contemporane, cf. Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 115—116. În arhivele orașului se află o serie de documente referitoare la puternica mișcare antihabsburgică.

³⁴ Cf. Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 116 și urm.; informații de la prof. Fárçzádi Elek; Al. Bogdan, *op. cit.*

³⁵ Cercetările de arhitectură și proiectul de restaurare al cetății în faza actuală a lucrărilor, sînt conduse de arh. Sanda Negoescu.